

Hakaret Suçu Çerçevesinde Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukuku ve Türk Pozitif Hukuku Mukayesesi

Comparison of Post-Tanzimat Ottoman Law and Turkish Positive Law in terms
of Insult

Muhammed Emin KIZILAY

Arş. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bölümü
Res. Assist. Dr., Bayburt University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic
Sciences, Bayburt / Turkey
eminkizilayzade@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2082-0597

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Ağustos / August 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 29 Ekim / October 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.29288/ilted.988166

Atıf / Citation: Kızılay, Muhammed Emin. "Hakaret Suçu Çerçevesinde Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukuku ve Türk Pozitif Hukuku Mukayesesi / Comparison of Post-Tanzimat Ottoman Law and Turkish Positive Law in terms of Insult". *ilted: ilâhiyat tetkikleri dergisi / journal of ilâhiyat researches* 56 (Aralık / December 2021/2): 47-70. doi: 10.29288/ilted.988166

İntihal: Bu makale, özel bir yazılımca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilahiatergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Hukuk sistemleri, kişinin maddi varlığı kadar manevi varlığını da korumayı amaçlamaktadır. İslam'ın insanı konumlandığı yer sebebiyle fıkıh da insanın manevi varlığını koruyacak normlar ortaya koymuştur. Yargı alanında asırlar boyu bu normları esas alan Osmanlı, Batı'nın etkisiyle birlikte bu normları kanunlaştırmaya başlamıştır. Bu kapsamda insanın manevi varlığına yönelik tecavüzler de kanun metinlerine girmiş, mahkemelerin davaları bu kanunlar çerçevesinde ele almaları istenmiştir. Kanunlarda ise manevi varlığa yönelik hakaret suçlarının klasik Hanefî fikhına uygun olarak düzenlendiği görülmektedir. Lakin kanun yapımında zamanla fikhî birikimden daha az yararlanmış, suçun taksiminde Batı sistematîği esas alınmıştır. Günümüz Türk pozitif hukukunda "şerefe yönelik suçlar" içerisinde düzenlenen hakaret suçunun da bu sistematîği takip ettiği ve Osmanlı pozitif hukukundan etkilendiği görülmektedir. Çalışmada hakaret suçu, Türk hukuk tarihinde birbirinin ardılı olan klasik Hanefî fikhî, Tanzimat Dönemi kanunları, bazı konularda eski Türk Ceza Kanunu ve günümüz Türk Ceza Kanunu üzerinden mukayeseli olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Kanunlaştırma, Şerefe Karşı Suçlar, Hakaret, Şetm.

Abstract

Legal systems aim to protect a person's reputation as well as their material assets. Due to the place where Islam has positioned human beings, fiqh has also revealed norms that will protect human honor. Based on these norms for centuries in the field of judiciary, the Ottoman Empire began to legislate these norms with the influence of the West. In this context, attacks on human honor were also included in the texts of the law, and the courts were asked to handle the cases within the framework of these laws. In the laws, it is seen that insult crimes are regulated in accordance with the classical Hanafî fiqh. However, in law making, fiqh was used less by time, and Western systematics was taken as a basis in the division of crime. In today's Turkish positive law, it is seen that the crime of insult, which is regulated within the "crimes against honor", also follows this systematic and is influenced by the Ottoman positive law. In this study, the crime of insult will be discussed comparatively over the successive Hanafî fiqh, the laws of the Tanzimat period, the old Turkish Penal Code in some subjects and today's Turkish Penal Code laws.

Keywords: Ottoman Law, Lawmaking, Crimes Against Honor, Insult, Satm.

Extended Summary

Judicial systems aim to protect people and societies by means of punishment. Furthermore, they have not limited the criminal offences only to attacks against a human's assets or body. Actions which damage a human's moral persona, honour and dignity are also considered as crimes and penal sanctions have been implemented for these. This is because a human's moral persona is as important as his/her assets and tangible possessions. When Turkish legal history is considered in accordance with these crimes, it is observed that the norms to protect a human's honour and dignity have a long history. In all judicial systems ranging from Tanzimat Era, when legislation activities started in abiding by Hanafî fiqh, which is approved as the official sect of the Ottoman Empire, to the laws in Republic Period, it was agreed that dignity, honour and esteem are as important as a person's tangible assets and they need to be taken under protection. The fact that Qur'an defines people as the Khalifah (representative) of Allah on earth shows the physical and spiritual value of people. Being the source for Hanafî fiqh, these statements in naşses (divine decrees) formed a basis for a profound accumulation towards protecting people's honour and dignity. Offences such as insulting religious values, especially the Prophet, and accusing chaste people with adultery have been interpreted as criminal offences moving from the naşses, and in terms of fiqh, they have been evaluated within the heaviest penalties. When it comes to other crimes, as they require ta'zir (tort) punishments and as the limits and properties of these crimes are left to the public authority, there are temporal and spatial differences in the identification of these crimes and punishments. In classical period Ottoman practices, corporal punishment or prison sentences were prescribed for such crimes. Along with that, various criterions were

searched for crimes against human dignity in classical Hanafi fiqh literature. The most remarkable of these criteria was that in order for the statements destroying honour and dignity to be considered as crimes, they needed to be of the words traditionally used for insult. To illustrate, while some words such as “dog” were not considered insult in early Arabic society, where such words were used as nicknames, using these were considered as criminal offences in Ottoman society. By Tanzimat Era, Ottoman Empire had started legislation activities with aims such as preventing social disorder and ensuring unity in judicial system. This activity took place via reconciliation of French penal code with Hanafi fiqh. Especially as part of the “shatm (insult)” in law title, formed in 1274/1858, legislation was made for crimes against honour and dignity. Although two penal codes had been made prior to this, the mentioned code is closer to the judicial technique. In this code, the word “namus (good name)” was used to express values such as honour and dignity, and prison sentence or pecuniary punishments were prescribed in case of its violation. It was also agreed that tradition is decreative to consider the statement as a crime. The applicable article regulating the shatm crime in the 1858 Code had a more technical form in 1911, benefiting from Italian Penal Code. Here the crime was divided into three categories; giving the time and location of the accusation is classified as “zam”, and the crimes for which there is no information are classified as “kadh”. Besides these, the statements used for defamation against a person when there is no accusation and it is clearly known to be unreal are classified as “defamation”. After the Ottoman penal code was abrogated by the Republic, in the new Turkish penal code formed on Italian penal code which was taken by reception, the crime of insult is seen to be substantially similar to that of Ottoman positive law. The definition of the crime of kadh in Ottoman penal code was also used as the definition of the crime of insult in the Republic Period. It can be observed that especially the Ottoman positive law has similar aspects to this first penal code (abrogated law no 765) of the Republic Period. Both laws evaluate the crimes against dignity as to whether they have an allegation with a particular action, and even used the very same terms (madde-i mahsusa) to express this. The only difference from Ottoman positive law was that the distinction made between an allegation with an action that is possible to prove and an allegation that is not possible to prove was no more valid, and there was a change in the way of the division of crimes against dignity. This system was maintained in the new Penal Code law no. 5327, as well. There are, however, big differences in matters such as the victim and the nature of the crime in Tanzimat and Republic Period laws. The main reason for this is that both of these codes were based on Western legal systems. The difference between these two periods is that the controlling role of fiqh for the legislative activities of Tanzimat Era was abolished following the Republic Period.

GİRİŞ

Hakaret, kişinin manevi varlığına zarar veren bir suçtur. Günümüzde hakaret ile ifade edilen bu suç, Tanzimat Dönemi kanunlarında daha çok “şetm” terimi ile ifade edilmiştir. Gerek klasik Hanefî fihında gerek Tanzimat Dönemi Osmanlı pozitif hukukunda gerekse günümüz Türk pozitif hukukunda şahsın maddi varlığı kadar haysiyet, onur ve şeref gibi manevi varlığını ifade eden şeylerin de dokunulmaz olduğu ve koruma altına alınması gerektiği kabul edilmiştir. Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti’nde yaşanan kanunlaştırma faaliyetlerinde de şahsın manevi varlığını korumaya yönelik kanun maddeleri vazedilmiş, dönemin hukuk çalışmalarında kanunların; insanların mal, can ve ırzını koruduğu gibi namus ve haysiyetlerini de koruması gerektiği ifade edilmiştir.¹ Bugün Türk ceza hukukunda da kişilere

¹ Diran Yerganyan, *Ķānūn-ı Cezā Dersleri* (Dersaadet: Becidyan Matbaası, 1326), 1/238; Artin Boşgezenyan, *Ķānūn-ı Cezānıñ Mevādd-ı Ķāime ve Mu’addelesi HaĶkında Teşrih ve Tenkīt* (İstanbul: Matbaa-ı Āmire, 1327), 214.

karşı suçlar başlığında şerefe karşı işlenen suçlar ve bu suçlarla ilgili cezalar düzenlenmiş, kişinin haysiyet ve onurunun vücut bütünlüğü kadar değerli olduğu kabul edilmiştir.²

Çalışmada her ne kadar Tanzimat sonrası Osmanlı hukukunda hakaret suçları incelenecek olsa da bu dönem, klasik Hanefî fihından seküler hukuka doğru geçişin yaşandığı bir dönemdir. Dolayısıyla hakaret suçlarının ilk olarak Osmanlı yargı sistemine kaynaklık eden klasik Hanefî fikhı açısından ele alınması, ardından Tanzimat sonrasında yapılan kanunlar çerçevesinde hakaret suç ve cezalarına değinilerek kısmen klasik fıkıhla mukayese edilmesi ve son olarak konunun Osmanlı pozitif hukukuyla mukayeseli olarak günümüz Türk pozitif hukuku açısından ele alınması yerinde olacaktır. Bu üç hukuk sistemi tarihî olarak birbirinin ardılı olup Türk hukuk tarihinde bu sistemler arasındaki geçiş keskin bir şekilde olmamıştır. Tanzimat sonrası dönem ise tarihî olarak bu üç sistemin ortasında bulunduğundan sistem geçişlerinin gözlemlenebileceği bir dönemdir. Çalışmada bu dönemin hukuk sistemini ifade etmek için ise Osmanlı pozitif hukuku tabiri kullanılacaktır.

1. HANEFÎ FIKHINDA HAKARET SUÇLARI

Klasik fıkıh nazariyesi kazuistik metotla yazıldığından suçlar ve cezalar bugünkü ceza kanunlarında yer alan şekliyle tanzim edilmemiştir. Bugün hakaret kapsamında değerlendirilen suçlar, fıkıh eserlerinin farklı başlıkları altında ele alınmıştır. Örneğin kişinin Hz. Peygamber gibi dinî değerlere sövmesi, dinden çıkma sebebi sayılmış ve bu gibi ifadeler irtidat kapsamında değerlendirilmiştir.³ Hakaret suçunun nitelikli hâli diyebileceğimiz iffetli bir kişiye zina isnadı anlamındaki kazf suçu ise had cezaları içerisinde değerlendirilmiştir.⁴ Bu sebeple kazf suçu ve cezası klasik literatürde daha detaylıca ele alınmıştır. Bunların dışında kalan diğer sövgü ifadeleri ise ta'zir ile ilgili bölümlerde ele alınmış, sövme suçu şetm, sebb gibi sözcüklerle ifade edilmiştir.⁵ Ta'zir cezalarının mahiyeti ve sınırları ise kamu otoritesine bira-

² Mahmut Koca - İlhan Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2013), 423.

³ Ahmed b. Ali Ebubekr er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu muhtaşari't-Taḥâvî*, thk. İsmetullah Muhammed (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 6/141; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrid*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc ve Ali Cuma Muhammed (Kahire: Dâru's-Selâm, 2006), 12/6265; Osman b. Ali Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâ'ik Şerhu Kenzi'd-Deḳâ'ik (Şelebi'nin Hâşiyesiyle Birlikte)* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1896), 5/190.

⁴ Alâüddin Ebü Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâi' u's-şanâ' i' fi tertîbi's-şerâ' i'* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 7/40; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâ'ik*, 3/199; Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 6/362; Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (Beirut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, t.y.), 1/604; Sabri Erturhan, *İslâm Ceza Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020), 163; Hamza Aktan, "Kazf", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/148.

⁵ Ebü Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsûṭ* (Beirut: Dâru'l-Marife, 1993), 24/36; Kemalüddin İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1970), 5/353; Mehmed b. Ferâmuz Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm fi şerhi Güverri'l-aḥkâm* (Dâr-u İhyai'l-Kütübî'l-Arabî, t.y.), 2/76; Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-deḳâ'ik (Tûri'nin Tekmile'si ve Minhatü'l-hâlik ile Birlikte)* (Kahire:

kıldığından hakaret suçu ve cezasının tespitinde zamansal ve mekânsal farklılıklar yaşanmıştır.⁶ Örneğin klasik dönem Osmanlı uygulamasında sövme fiiline karşılık dayak ve hapis cezaları verilmiştir.⁷ Belirtildiği üzere klasik Hanefi literatüründe hakaret suçu için ta'zir cezası öngörülmektedir.⁸ Örneğin bir kimseye yönelik “zındık”, “deyyus”, “fasık”, “kahpe” gibi ifadeler kullanmak ta'zir cezası gerektirmektedir. Zira bu tür sözlerle insanlara kötü birtakım meziyetler isnat edilmekte ve bu, onların manevi yönden acı çekmelerine sebep olmaktadır.⁹ Suçun oluşumuna din farkı da herhangi bir etki etmemektedir. Müslüman'ın zimmiye sövmesi ta'zir gerektirdiği gibi,¹⁰ zimminin zimmiye sövmesi de ta'zir cezası gerektirmektedir.¹¹

Hanefi fıkhında hakaret suçunun oluşumu için kullanılan ifadenin hakaret maksadıyla kullanılmış olması gerekmektedir. Bir ifadenin sövgü olarak kabul edilip cezalandırılmasını belirleyen şey ise örfdür.¹² Örneğin hakaret ile ilgili hükümlerin ortaya çıktığı Arap toplumunda “köpek”, “teke”, “eşek” gibi tabirlerin hakaret amaçlı kullanılmaması ve hatta insanlara isim/lakap olarak verilmesi sebebiyle bu ifadelerin suç oluşturmadığı kabul edilmektedir.¹³ Lakin Hanefi fakihî Hinduvânî (öl. 362/973) bu gibi ifadelerin kendi döneminde hakaret amaçlı kullanılmaya başlandığını, dolayısıyla bu ifadeleri kullananların da ta'zir cezasına çarptırılması gerektiğini belirtmiştir. Bir başka Hanefi fakihî Şemsüleimme Serahsî (öl. 483/1090) ise bu gibi ifadelerin avam nezdinde kullanılsa dahi fukaha gibi yüksek mertbe kişiler hakkında kullanılmasının doğru olmayacağından hareketle, bu kişilere yönelik kullanılan “köpek”, “teke”, “eşek” gibi ifadelerin ta'zir gerektirdiğini belirtmiştir.¹⁴ Lakin Osmanlı ulemasına ait fetva kitaplarında “köpek”, “hınzır”, “eşek” gibi ifadelerin hakaret suçu olarak kabul edildiği ve bu ifadeleri kullanan kişilere ta'zir

Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.y.), 5/47; Mehmet Boynukalın, “Sövme”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/398.

⁶ Abdülkadir Udeh, *et-Teşri'u'l-Cinâiyü'l-İslâmî* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle Naşirun, 2013), 1/164; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 2/219; Erturhan, *İslâm Ceza Hukuku*, 67.

⁷ Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 215.

⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/36; Aynî, *el-Binâye*, 6/395; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 3/353; Lisânüddin İbnü's-Şihne, *Lisânü'l-hükkâm fi ma'rifeti'l-aḥkâm* (Kahire: el-Bâbî el-Halebî, 1973), 258; Molla Hüsrev, *Dürer*, 2/76; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/147; Damad Efendi, *Mecma'u'l-enḥur*, 1/697; Alâüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed Haskefi, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebsâr*, thk. Abdulmünim Halil İbrahim (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 319; Tuncay Başoğlu, “Ta'zir”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/199.

⁹ Aynî, *el-Binâye*, 6/391; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 5/347; Molla Hüsrev, *Dürer*, 2/76; Damad Efendi, *Mecma'u'l-enḥur*, 1/609-610; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2/219.

¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/36; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 5/353; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/47.

¹¹ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseynî İbn Âbidin, *el-'Ukûd'd-dürriyye fi tenkîhi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye* (Beirut: Dâru'l-Marife, t.y.), 1/101.

¹² Damad Efendi, *Mecma'u'l-enḥur*, 1/609-610; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstihlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2013), 3/322.

¹³ Damad Efendi, *Mecma'u'l-enḥur*, 1/609-610.

¹⁴ Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâ'ik*, 3/208.

cezası verilmesi gerektiğine dair fetvalar yer almaktadır.¹⁵ Bazı klasik eserlerde hakaret olarak kabul edilmeyen ifadelerin klasik Osmanlı hukukunda hakaret olarak kabul edilmesinden hareketle, Hinduvânî'nin belirttiği üzere bir ifadenin hakaret amaçlı kullanıldığının tespitinde örfün belirleyici olduğu söylenebilir.

Bazı klasik eserlerde bir ifadenin ta'zir gerektirecek bir sövgü olması için birtakım kıstaslar da zikredilmektedir. Buna göre hitapta kullanılan bir sözün yalan veya doğruluğu açıkça anlaşılabiliriyorsa bunun ta'zir gerektirmediği ifade edilmektedir. Kullanılan ifadenin gerçeğe muvafık olup olmadığı açıkça anlaşılmadığı durumlarda ise isnadın içerdiği çirkin ve ayıp manaların, mağduru töhmet altında bırakacağı belirtilmekte ve bu sebeple fail için ta'zir cezası öngörülmektedir. Örneğin birine yönelik "hacamatçı" ifadesinin kullanımı, o kişinin mesleğini belirttiğinden ve bu ifadenin doğru olup olmadığı kolayca araştırılıp anlaşılabilirdiğinden bu ifadeyi kullanan kişiye ta'zir cezası verilemeyeceği ifade edilmektedir. Lakin babası ölmüş birine "hacamatçının oğlu" şeklinde bir ifade kullanıldığında, bu ifadenin doğruluğu kolayca açığa çıkarılamayacağı varsayılmıştır. Dolayısıyla bu ifadenin kişinin manevi varlığına ayıp, çirkin bir sıfatın yerleşmesine sebep olacağı ve ta'zir cezası gerektirdiği kabul edilmektedir.¹⁶ Fakat burada gözden kaçan nokta, sövgü ile somut bir isnat arasındaki farktır. Somut bir isnadın bulunduğu durumlarda, mağdurun kendisine isnat edilen şey ile alakası olmadığı açıkça biliniyorsa, bu isnat ile kişinin insanlar arasındaki haysiyeti ve kişiliğinin bir zarar görmediğinden hareketle suçun oluşmadığı söylenebilir. Ancak sövgü ifadelerinin gerçeğe muvafık olup olmadığından çok, kişinin manevi varlığına verdiği zararın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu durumda kişinin toplum içindeki konumu bir zarar görmese de kendi manevi varlığı zarar görmekte ve suç oluşmaktadır.

Klasik literatürde hakaret suçuyla alakalı zikredilen bir diğer husus, isnat edilen şeyin doğru olması hâlinde suçun tahakkuk etmeyeceği, dolayısıyla cezanın da gerekmeyeceğidir.¹⁷ Fakat isnat doğru olmakla birlikte henüz açığa çıkmamış bir şey olup mezkûr isnat ile toplumda görünür hâle geldiğinde, suçun oluştuğu kabul edilmektedir.¹⁸ Hakaret suçunun bir başka hakarete karşılık vermek için işlenmesi hâlinde ise ta'zir cezasının gerekmediği ifade eden metinler vardır.¹⁹ Örneğin Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'nin²⁰ (öl. 1103/1692) kendisine söven kişiye aynı ifa-

¹⁵ Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları*, ed. H. Necati Demirtaş (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2011), 245-250; Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 114-115; H. Necati Demirtaş, *Fetvaları ile Şeyhülislam Ebüssü'ud Efendi* (İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2016), 571-572.

¹⁶ İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, 5/50.

¹⁷ İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, 5/46; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 116.

¹⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr*, 5/347.

¹⁹ Haskefi, *ed-Dürrü'l-muḥtâr*, 669.

²⁰ 1631-1692 yılları arasında yaşamış Osmanlı şeyhülislamı. Mehmet İpşirli, "Çatalcalı Ali Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/234.

delerle karşılık veren şahsa ta'zir cezası verilemeyeceği yönünde bir fetvası mevcuttur.²¹ Osmanlı fetva kitaplarında da hakaret ile ilgili birçok fetvaya rastlamak mümkündür. Örneğin kişinin yüzüne karşı “kefen soyucu”, “pezevenk”, “zalim”, “yalan şahidi”, “hınzır”, “hımar”, “densiz”, “kafir”, “taharetsiz”, “köpek”, “fahişe”, “kahpe”, “haramzade” gibi lafızlarla ve cima lafzı ile gerçekleşen hakaretlere ta'zir cezası verileceği yönünde fetvalar mevcuttur.²² Yine bir kimseye “meyancı”, “zâniye”, “zâni” gibi ifadelerle hitap etmek ta'zir cezası gerektiren bir suç olarak kabul edilmiştir.²³ Dinî değerlere hakaret sayılabilecek, cami duvarına bevletmek, İslam'a lanet etmek gibi suçlara ise ta'zir-i şedit (ağırlaştırılmış) cezası verileceğine dair fetvalar mevcuttur.²⁴ Buradan hareketle dinî değerlere yönelik hakaretlerin bir nevi ağırlaştırıcı sebep sayıldığı söylenebilir. Tüm bu suçlar şifahen gerçekleşebileceği gibi yazıyla, el, göz, kaş işaretiyle veya başkalarının görebileceği bir yere hakaret içeren yazı asmak, bu tür bir yazıyı neşretmek şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Suçun neşir yoluyla işlenmesi hâlinde ta'zir ile birlikte failin mağdurdan özür dilemesi gerektiği de ifade edilmektedir.²⁵

Gıyapta gerçekleşen fiil isnadı ve sövme kapsamındaki suçların ise ta'zir sebebi olmayacağı belirtilmektedir. Örneğin bir kadının gıyabında fahişe olduğu ve subaşının evine baskın düzenlediği yönünde bir somut fiil isnadında bulunan kişiye, mağdur kadın dava açıp ta'zir talep ettiği taktirde, faile ta'zir gerekmeyeceği ifade edilmektedir. Yine bir başkasına gıyabında lanet okuyan kişilere yönelik açılan davalarda ta'zir cezasının verilemeyeceğine dair fetvalar mevcuttur.²⁶

2. TANZİMAT SONRASI OSMANLI POZİTİF HUKUKUNDA HAKARET SUÇLARI

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile birlikte kanunlaştırma faaliyetleri başladığında hakaret kapsamındaki suçlar da kanun metinlerinde yer almıştır. 1256/1840 yılında yapılan Ceza Kanunnâmesi'nin üçüncü faslında sövme, hakaret ve iftira gibi insan şerefine yönelik suçlar ve bunların cezaları düzenlenmekte, kişinin malı gibi manevi değerlerinin de korunmaya layık olduğu ifade edilmektedir. Buna ilaveten itibara dokunacak söz söylemek ve sövmenin namusu (şeref ve haysiyeti) ihlal eden bir suç olduğu belirtilmiş, daha çok bu suçu irtikap eden memurlar için çeşitli cezalar öngörülmüştür.²⁷ 1267/1850 tarihli Kanun-ı Cedîd'de önceki Kanunnâme'nin

²¹ Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları*, 250.

²² Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları*, 245-250; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 114-115; Demirtaş, *Fetvaları ile Şeyhülislam Ebüssu'ud Efendi*, 571-572.

²³ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, Nşr. Süleyman Kaya v.dğr. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 161, 163.

²⁴ Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları*, 247.

²⁵ Bilmen, *Kâmûs*, 3/321.

²⁶ Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları*, 250-251.

²⁷ Ahmet Akgündüz, *Cezâ Kânûnnâme-i Humâyûnu (Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı İçerisinde)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986), 812.

içeriği büyük ölçüde muhafaza edilmiş, ikinci faslın birinci maddesinde namusa yönelik suçların had cezası gerektirecek derecede işlenmesi hâlinde had cezasının uygulanacağı kanunlaştırılmıştır. Namusa yönelik olup had cezası gerektirecek suçtan maksadın kazf suçu olduğu açıktır. İkinci faslın ikinci maddesinde ise had cezası gerektirmeyecek derecede işlenen namusa yönelik suçlar için ta'zir cezasının keyfiyeti ele alınmaktadır.²⁸ 1274/1858 tarihinde yürürlüğe giren ve diğer iki kanundan farklı olarak muhteva olarak millî kabul edilmekle birlikte şekil olarak Batılı sisteme sahip olan²⁹ Ceza Kanunnâmesi'nde ise hakaret suçu daha teknik ve kanun mantığına daha uygun bir şekilde ele alınmıştır.

1274/1858 Ceza Kanunnâmesi'nde hakaret suçu, "Eşhâş Hakkında Vuğu' Bulan Cinâyet ve Cünhalarla Mücâzât-ı Müterettibeleri" isimli ikinci bölümün "İftirâ ve Şetm ve İfşâ-yı Sır Beyânındadır" isimli altıncı faslındaki 214. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre;

*Bir mâtde-i mahşûşa isnâdı olmayıp fakat me'âyibden bir şey tahşîsiyle yâ diğer şüretle bir kimse diğer kimse hakkında muhill-i nâmûs söz söyler veyâhûd şetm eyler ise yigirmi dört sâ 'atden bir aya kadar hâbs olunur. Veyâhûd buña bedel yarım mecîdiyye altınından üç mecîdiyye altınına kadar cezâ-yı nakdî alınır.*³⁰

Bu maddede, faslın başlığından da anlaşılacağı üzere şetm suçları düzenlenmektedir. Şetm ise sövmek, küfür etmek, sövgü gibi anlamlara gelmektedir.³¹ İlgili kanun maddesinde ise "şetm eylemek" fiili ile birlikte "muhill-i namus söz söylemek" fiili de suç olarak ele alınmıştır. Namus kelimesi Türkçede "kişinin mânevî şahsiyetinin, aile şerefının saygınlığı ve dokunulmazlığı, iffet ve hayâ duygusu, doğruluk, dürüstlük" anlamında kullanılmaktadır.³² Dolayısıyla kanun maddesinde "muhill-i namus söz söyleme" ifadesinin, bugün Türk pozitif hukukunda şerefe karşı suçlar çerçevesinde ele alınan hakaret suçuna karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Günümüz Türk pozitif hukukunda bu tür suçların cezalandırılmasıyla korunan hukuki değer şeref terimiyle ifade edilirken,³³ Tanzimat sonrası kanunlarda bu tür suçların cezalandırılmasında korunan hukuki değer genellikle namus terimiyle ifade edilmiştir. Böylece her iki kanunda da korunan hukuki değer, kişinin manevi varlığı ve toplum içindeki konumu olduğu anlaşılmaktadır.

1274/1858 Ceza Kanunnâmesi üzerine yapılan şerh çalışmalarında bu suç, bir şahısta olmayan özelliklerin kendisine isnat edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Namuslu birine "pezevenk", "deyyus" gibi namusa dokunan ve tahkir içeren

²⁸ Ahmet Lütfi, *Ķânûn-ı Cedîd (Mirâ't-ı 'Adâlet İçerisinde)* (İstanbul: Matbaa-i Nişân Berberyan, 1304), 159-160.

²⁹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2/240-241; Mehmet Gayretli, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2015), 229, 233.

³⁰ *Cezâ Ķânunnâme-i Humâyûnu*, thk. Hüseyin Hamid Bey (İstanbul: Matbaa-ı Osmâniye, 1300), 100.

³¹ *TDK Sözlükleri*, "Şetim" (Erişim 10 Ağustos 2021); *Kubbealtı Lügati*, "Şetm" (Erişim 10 Ağustos 2021).

³² Fuat Aydın, "Nâmûs", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/382.

³³ Koca - Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 425.

me‘âyibden³⁴ lafızlar ile hitap etmek, şahsına, anne babasına sövmek veya benzer hareketlerde bulunmak buna örnek olarak gösterilmiştir.³⁵ Ayrıca bu suçun, sözlü ve yazılı olarak gerçekleşebileceği, failin isnat ettiği sözün, kanunen cezayı müstelzim bir şey olmaması, sadece iffet ve şerefe yönelik me‘âyibden bir söz olması gerektiği ifade edilmektedir.³⁶ Kanun maddesinin şerhleri incelendiğinde şetm suçunun sınırları ve mahiyeti tam olarak belli olmamakla birlikte sonradan Ceza Kanunnâmesi’nde yapılan değişiklikte, şetm suçlarını düzenleyen 214. maddenin daha detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir.

1274/1858 Ceza Kanunnâmesi, sistematiği korunmakla birlikte çeşitli tarihlerde (1911 ve 1914) önemli değişikliklere uğramıştır.³⁷ Kanunun genel anlamda geçirdiği değişikliklerden biri, kanun maddelerinin gerekçelerine yer verilmesidir. Namusa yönelik hakaret suçunu içeren 214. madde de değiştirilmiş, “muhill-i namus” ifadesi “namusu kesr edecek isnâdat ile zem, namusa taarruz” şeklinde yeniden düzenlenmiş ve maddenin gerekçesinde detaylı açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca bu değişiklikten sonra Ceza Kanunnâmesi üzerine yapılan şerh çalışmalarında da konu detaylıca ele alınmıştır. Yapılan değişiklikte beraber maddenin önceki hâlinde “muhill-i namus söz söyleme” ve “şetm eyleme” şeklinde ifade edilen manevi varlığa yönelik suçlar *zem*, *kadh* ve *tahkir* başlığında ele alınmış ve her biri için ayrı ayrı cezai yaptırımlar öngörülmüştür. Zem, muayyen bir suç (cürm-i mahsûs) veya muayyen suç olmayan bir şey (mâdde-i mahsûsa) beyan ederek, halkın hakaret ve husumetine maruz bırakan, namus ve itibarı kesr eden bir şeyi, bir başkasına isnat etmektir. Kadh ise bir mâdde-i mahsûsa tayin etmeksizin, herhangi bir suretle bir başkasının namus, şöhret veya haysiyetine taarruz etmek şeklinde tanımlanmıştır.³⁸

Tanımlarda geçen mâdde-i mahsûsa tabiri, Kanunnâme’nin değişikliğe uğramamış hâlinde de yer almaktadır. Bu ifade ile kastedilen, isnat edilen şeyin zaman ve mekân tayiniyle birlikte zikredilmesidir. Bu sebeple bir şahsa, zaman ve yer belirterek hırsızlık yaptığı yönünde isnatta bulunmak zem kapsamında değerlendirilmektedir.³⁹ Kanun maddesinin değişikliğe uğramamış hâlinde “bir mâdde-i mahsûsa isnadı olmayıp” ifadesi kullanıldığından, maddenin eski hâlinin suçun bu türünü kapsamadığı anlaşılmaktadır. Muayyen bir kişi ile irtibatlandırmaksızın, zaman veya mekân belirtmeksizin birine yönelik kullanılan “hırsızsın” gibi ifadeler

³⁴ Ayıplanacak hareket ve davranışlar, ayıplar. *Kubbealtı Lügati*, “Meâyib” (Erişim 7 Ağustos 2021)

³⁵ Mehmed Reşâd, *Mi‘yâr-ı Cezâ: Kânûn-ı Cezâ Şerhi* (İstanbul: Dâru’l-Tibâati’l-Âmire, 1303), 414.

³⁶ Sami Bey, *Mirât-ı Kânûn-ı Cezâ: Kânûn-ı Cezâ Şerhi* (Dersaadet: Matbaa-i Kütübhan-e-i Cihan, 1324), 340.

³⁷ Mehmet Âkif Aydın, “Batıllaşma”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/482; Mustafa Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku: Kanunlar-Tadiller-Layihalar-Uygulama* (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 2004), 109; Gayretli, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kanunlaştırma Çalışmaları*, 242.

³⁸ Tefvik Tarık, *Yeni Kânûn-ı Cezâ* (Dersaadet: Şems Matbaası, 1329), 159; Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/238-239; Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkit*, 211-212.

³⁹ Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/239; Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkit*, 214.

ise kadh suçunu teşkil etmektedir.⁴⁰ Cürm-i mahsûs ise yine zaman, mekân ve kişi bilgisi vermeksizin, kanunda suç kapsamında sayılan herhangi bir fiili isnat etmektedir.⁴¹ Dolayısıyla cürm-i mahsûs ve mâdde-i mahsûsa arasındaki fark, isnat edilen şeyin kanunda suç olarak belirlenmiş olup olmamasıdır. Klasik Hanefî fıkhında bu tür bir ayırım yapılmamakla birlikte şer‘an haram, örfen kötü sayılan bir fiil isnadı ta‘zir sebebi sayılmıştır.⁴² Cürm-i mahsûsun, şer‘an haram kılınan şeylere; mâdde-i mahsûsanın ise örfen kötü sayılan şeylere karşılık geldiği söylenebilir.

İlgili maddede zem suçunun cezası, iki aydan bir seneye kadar hapis; kadh suçunun ise on beş günden altı aya kadar hapis veya buna mukabil on beş lira ile elli lira arası nakdî para cezası olarak tayin edilmiştir. Failin gerçek olmadığını bildiği hâlde gerçeğe aykırı isnatta bulunması durumunda ise zem suçunun iftira suçuna dönüşeceği kabul edilmektedir.⁴³ Bununla beraber Kanunnâme’nin değişikliğe uğramış hâlinde zem ve kadh suçlarının dört şekilde işlenebileceği ifade edilmektedir. Bunlar suçun, bir mecliste veya insanların işitebileceği bir yerde, kişinin yüzüne karşı (huzurda) aleni olarak işlenmesi; kişinin gıyabında ve birçok kişiyle ihtilat⁴⁴ ederek işlenmesi; umuma açık yerlerdeki yazı, resim, karikatür, doğrudan kişiye gönderilen mektup veya kartpostal vasıtasıyla işlenmesi; çeşitli matbu basın yayın organları aracılığıyla işlenmesidir.⁴⁵ Mezkûr Kanunnâme’nin şârihlerinden biri olan Yerganyan,⁴⁶ ihtilat hususunda kanunun bir sayı belirtmemesi sebebiyle bunun mahkemece takdir olunacağını ifade etmektedir.⁴⁷ Bir diğer şârih Boşgezenyan⁴⁸ ise bunun mahkemenin takdirine bırakıldığını lakin örf ve âdete göre en az on kişi ile ihtilatın, suçun oluşumu için yeterli olabileceğini ifade etmektedir. Kanunda zem ve kadh suçları için sıralanan dört maddenin ortak özelliği, hakaretin insanlar arasında görünürlük kazanmasıdır.⁴⁹ Bu sebeple zem ve kadh suçlarının huzurda işlenmesi durumunda sözün sadece mağdura, gıyapta işlenmesi hâlinde ise sadece bir kişiye

⁴⁰ Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/240; Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 214.

⁴¹ Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 215.

⁴² Bilmen, *Kâmûs*, 3/321-322.

⁴³ Tefvik Tarık, *Yeni Kânûn-ı Cezâ*, 159-160; Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/234-236; Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 211-212.

⁴⁴ İhtilat sözlükte “karşılaşp görüşme” anlamına gelmektedir ve günümüz hukuk dilinde de kullanılmaktadır. *TDK Sözlükleri*, “İhtilat” (Erişim 27 Ağustos 2021); *Kubbealtı Lügati*, “İhtilat” (Erişim 27 Ağustos 2021).

⁴⁵ Tefvik Tarık, *Yeni Kânûn-ı Cezâ*, 159.

⁴⁶ Diran Yerganyan ile ilgili kesin bir bilgiye rastlayamamakla birlikte, ceza kanunu üzerine yaptığı şerhin baş kısmındaki bilgilerden Darülfünun-ı Osmanî Hukuk Fakültesi’nde ceza hukuku muallimi olduğu ve şerh çalışmasının, talebesine takrir ettirdiği derslerin zabtından meydana geldiği anlaşılmaktadır. Eser iki cilt şeklinde, birinci cildi “*Kânûn-ı Cezâ Dersleri*”, ikinci cildi ise “*Kânûn-ı Cezâ Şerhi*” adı ile yayımlanmıştır.

⁴⁷ Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/141-142; Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 211-212.

⁴⁸ Artin Boşgezenyan, Ermeni asıllı İttihat ve Terakki Fırkası Halep mebusudur. Detaylı bilgi için bk.: Şaduman Halıcı, “Osmanlı Basımına Yansıyan Şekliyle 1914 Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Ermeniler”, *Tarih Dergisi*, 62 (2015), 127-180.

⁴⁹ Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 216-217.

ulaşması ile suç tahakkuk etmemektedir. Örneğin başkalarının muttali olma imkânının bulunmadığı bir yerde, birinin karşısındaki kişiye herhangi bir fiil isnat etmesi durumunda zem veya kadh söz konusu olmamaktadır. Zira bu şekilde yapılan isnat ile mağdurun, insanlar arasındaki itibarının zarar görmediği kabul edilmektedir.⁵⁰ Ayrıca doğrudan isim zikredilmese bile mağdurun tereddüde mahal bırakmayacak şekilde tarif edilmesi veya açıkça ima edilmesi durumunda da bu suçların gerçekleştiği kabul edilmektedir.⁵¹

Kanunda şetm kapsamında zikredilen bir diğer suç, tahkir ise zem ve kadhın haricinde, bir kimsenin yüzüne karşı sözlü, fiili veya doğrudan şahsa hitaben yazılmış bir mektupla hakarete bulunmaktır. Ayrıca adi bir şekilde dil uzatmak, birtakım hareketler ve kötü muamelelerle hakarete bulunmak da tahkir kapsamına girmektedir. Bu suç için yirmi dört saatten bir aya kadar hapis veya buna mukabil beş liraya kadar nakdî para cezası öngörülmüştür.⁵² Hakaret suçunun, karşı tarafın haksız bir fiiline veya hakaretine karşılık işlenmesi ya da hakarete uğrayan şahsın buna razı olması ise hafifletici neden sayılmıştır. Bu durumda mahkemenin taraflardan biri veya her ikisinin cezasını üçte birden üçte ikiye kadar veya tamamen ıskat etme salahiyeti mevcuttur.⁵³ Tahkir suçunda herhangi bir fiil isnadı olmayıp gerçekliği ispata kabil olmayan bir laf atma söz konusu olduğundan bu suç için aleniyet şartı aranmamış, suçun alenen işlenmesi hâlinde de herhangi bir ceza artırımına gidilmemiştir. Böylelikle Tanzimat sonrası Osmanlı pozitif hukukunda zem ve kadh suçlarına verilen cezalar ile korunan hukuki değer kişinin toplum içindeki haysiyeti olduğu, tahkir suçunun cezalandırılmasında korunan hukuki değer ise kişinin kendi manevi varlığı olduğu söylenebilir. Bu durum bugün modern hukukta şeref kavramı üzerinden ele alınmakta ve kişinin toplum nezdindeki objektif saygınlığı ve itibarı, dış (normatif) şeref; kişinin kendisi hakkında itibarlı ve saygın olduğuna dair sübjektif kanaati ise iç (fiili) şeref olarak isimlendirilmektedir.⁵⁴ Buradan hareketle zem ve kadh suçlarının cezalandırılmasında dış şeref, tahkir suçlarının cezalandırılmasıyla da iç şeref korunan hukuki değer olduğunu söyleyebiliriz.

Kanunda belirtildiği üzere tahkir suçu, karşı tarafa belli belirsiz herhangi bir suç isnat etmeksizin sözlü, yazılı veya fiili olarak gerçekleşebilmektedir. Yazı yoluyla

⁵⁰ Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânîñ Mevâdd-ı Kâime ve Mu'addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 216.

⁵¹ Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/237; Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânîñ Mevâdd-ı Kâime ve Mu'addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 220.

⁵² Tefvik Tarık, *Yeni Kânûn-ı Cezâ*, 161-162.

⁵³ Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/237; Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânîñ Mevâdd-ı Kâime ve Mu'addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 221-222.

⁵⁴ Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 425-426; Bülent Tatar, *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 15; Recep Doğan, "Hakaret Suçu ve AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğünün Sınırları", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 17 (2021), 194; Enes Köken, "Şerefe Karşı Suçlar", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 6 (2016), 285.

yapılan hakaretler de doğrudan kişiye hitaben yazıldığından huzurda işlenmiş kabul edilmektedir. Bir kimseye “edeşsiz”, “eşek” gibi muhill-i namus söz söylemek, el veya başka bir suretle çeşitli işaretler yapmak tahkire örnek olarak gösterilmektedir.⁵⁵ Ayrıca zem ve kadh suçlarından ayrı olarak tahkir suçunda fiilin huzurda işlenmiş olma şartı aranmaktadır. Bu hususu zikreden Boşgezenyan, Ali Efendi’den alıntılanarak gıyaben gerçekleşen şetm ve sebb için ta’zirin lazım gelmediği şeklinde bir fetva zikretmektedir.⁵⁶ Yukarıda da ifade edildiği üzere Ali Efendi’nin bu yönde fetvaları mevcuttur. Yerganyan ise bu maddede bahsedilen ahkâmın, ahkâm-ı şer’iyyeye muvafık olduğunu ve bu minvalde fetva kitaplarında birçok fetva bulunduğunu ifade etmektedir.⁵⁷ Tahkir suçları ile ilgili bir diğer husus, doğrudan mağduru muhatap alan mektup ve benzeri ileti yolları ile işlenen tahkir suçlarının da yüze karşı işlenmiş gibi kabul edilmesidir.⁵⁸

Ceza Kanunnâmesi 1914 yılında da bir değişiklik geçirmiş, bu değişiklik ile beraber manevi varlığa yönelik suçlar, şahsa yönelik suçları düzenleyen dokuzuncu bâbın yedinci faslında “Hakaret ve İtâle-i Lisan Beyanındadır” başlığında 392 ve 400. maddeler arasında ele alınmıştır. Önceki kanunla hemen hemen aynı tekniğe sahip olan bu kanunun farkı, hakaret suçlarının birden fazla maddede ele alınması ve zem, kadh, tahkir ayırımının ortadan kaldırılarak suçun mâdde-i mahsûsa (olgu) isnadı ve namusa taarruz (sövme) şeklinde ikili taksime tabi tutulmasıdır.⁵⁹ Bu taksim Cumhuriyet Dönemi ceza kanunlarında da aynen takip edilmiştir.

3. HAKARET SUÇU AÇISINDAN TÜRK POZİTİF HUKUKU VE OSMANLI POZİTİF HUKUKU MUKAYESESİ

Türk Pozitif Hukukunda hakaret suçu, sövme ve somut bir fiil veya olgu isnat etmeyi kapsayacak şekilde üst bir kavram olarak kullanılmaktadır. Mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda hakaret suçu yalnızca somut bir fiil veya olgu isnat etme şeklinde düzenlenmişken son ceza kanununda (TCK md.125/1) sövme suçu da hakaretin diğer bir görünüm şekli olarak kabul edilmiştir.⁶⁰ TCK’nin hakaret suçu ile ilgili maddesinin gerekçesinde bu suçun cezalandırılması ile korunan hukuki değer, kişinin haysiyet, şeref ve namusu; toplumdaki itibarı ve diğer kişiler nezdindeki itibarı olarak belirtilmiştir.⁶¹

⁵⁵ Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/251.

⁵⁶ Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addesi Hakkında Teşrih ve Tenkit*, 221.

⁵⁷ Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/255.

⁵⁸ Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/252; Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addesi Hakkında Teşrih ve Tenkit*, 221.

⁵⁹ Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, 196-197.

⁶⁰ Koca - Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 423; Devrim Aydın, “Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19/2 (2013), 881; Köken, “Şerefe Karşı Suçlar”, 282.

⁶¹ Koca - Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 425; Tatar, *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)*, 13.

TCK’de hakaret suçu seçimlik hareketli bir suç olarak ele alınmaktadır. Seçimlik hareketlerden ilki, somut bir fiil veya olgu isnat etmektir. Bu hareket, herhangi bir değer yargısında bulunmayan ve gerçek olması da gerekmeyen muayyen bir fiilin işlendiğinin veya muayyen bir olayın meydana geldiğinin, muayyen bir kişiyle bağlantılı olarak bir şahsa izafe edilmesidir. Burada önemli olan nokta, yakıştırma yapmaksızın kişiye, “gerçek olsun olmasın bir fiili işlediği veya belirli bir olayın içinde yer aldığı izafe edilmelidir.”⁶² Dolayısıyla “deyyus”, “serseri” gibi ifadeler bu kapsamda değerlendirilmemektedir. Bir diğer önemli nokta, isnat edilen fiil ve olgunun *somut* olması gerektiğidir. Fiil veya olgunun somut olması ise isnadın, fiil veya olgu ile ilgili mekân, zaman, şekil ve kişi gibi tamamlayıcı unsurlarla yapılmasıdır. Bu unsurlardan biri veya birkaçı ile yapılan isnatta olgu veya fiil belirli hâle geldiğinde somut fiil veya olgudan bahsedilebilmektedir.⁶³ Bu sebeple bir kimseye “hırsız” demek, somut bir fiil/olgu isnadı olmadığından hakaret suçunun seçimlik hareketlerinden ilkinin oluşturulmamaktadır. Lakin bir şahsa yönelik “geçen hafta arkadaşının parasını çaldı” ifadesi, kişi ve zaman bilgisi içerdiğinden somut bir fiil isnadı olarak kabul edilebilmektedir.

Hakaret suçunun seçimlik hareketlerinden ilki olan somut fiil ve olgu isnadı, 1858 Ceza Kanunnâmesi’nin tadil edilmiş 214. maddesindeki zem suçuna benzetilmektedir. İlgili maddede zem suçu tarif edilirken kullanılan “mahsûsa” tabiri, bugünkü Türk pozitif hukukunda (TCK md.125/1) fiil veya olgunun vasfı olarak ifade edilen “somut” tabirine karşılık gelmektedir. “Cürm-i mahsûs” veya “mâdde-i mahsûsa” tabiri, muayyen bir kişi ile irtibatlandırarak veya zaman, mekân bilgisi vererek isnatta bulunmak anlamında kullanılmaktadır. Aynı anlamın Türk pozitif hukukunda “somut” tabiriyle ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca Osmanlı pozitif hukukunda isnadın zem kapsamında suç olabilmesi için gerçek olup olmadığı dikkate alınmamaktadır.⁶⁴ Aynısı bugün somut fiil veya olgu isnat etme şeklinde gerçekleşen hakaret suçu için de geçerlidir.⁶⁵

Türk pozitif hukukunda hakaret suçunun diğer seçimlik hareketi ise sövme fiilidir. Bu fiil, “kişinin onuruna, şerefine ve saygınlığına yönelik olumsuz değer yargılarında bulunmayı ifade etmektedir.” Hakaret suçunun bu türünde soyut bir fiil veya olgu isnadı söz konusudur.⁶⁶ Herhangi bir tamamlayıcı unsur zikretmeksizin yapılan isnatlar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Örneğin birine yönelik “hır-

⁶² Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 432; Doğan, “Hakaret Suçu ve AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğünün Sınırları”, 201; Köken, “Şerefe Karşı Suçlar”, 291.

⁶³ Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 433.

⁶⁴ Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânîn Mevâdd-ı Kâime ve Mu’addesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 214.

⁶⁵ Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 432; Doğan, “Hakaret Suçu ve AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğünün Sınırları”, 201.

⁶⁶ Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 434; Doğan, “Hakaret Suçu ve AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğünün Sınırları”, 203; Aydın, “Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu”, 889; Tatar, *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)*, 42; Köken, “Şerefe Karşı Suçlar”, 292.

sız”, “deyyus” gibi ifadeler yönelmek, Türk pozitif hukuku açısından sövme fiili kapsamında değerlendirilmektedir. Hakaret suçunun bu şeklinin 1911 yılında yapılan kanundaki karşılığı ise kadh ve tahkir suçlarıdır. Bugün Türk pozitif hukukunda sövme olarak ifade edilen suçun, bu kanunda iki ayrı şekilde ele alındığı görülmektedir. Buna göre herhangi bir maddede-i mahsûsa (somut fiil veya olgu) olmaksızın muayyen bir fiil isnadı söz konusu olduğunda kadh suçu söz konusu olmaktadır. Örneğin birine yönelik “hırsız” ifadesinin kullanılması kadh suçu kapsamında değerlendirilmektedir. Şayet kişinin aleyhine söylenen söz, gerçekliği ispat olunamayacak herhangi bir muayyen fiil değilse tahkir suçu meydana gelmektedir.⁶⁷ Örneğin bir kimseye “eşek”, “edepsiz” gibi ifadelerde bulunmak tahkir suçunu oluşturmaktadır. Türk pozitif hukukunda hangi söz veya hareketlerin hakaret suçu kapsamında değerlendirileceği ile alakalı ise örfe başvurulacağı belirtilmektedir. 125. maddenin gerekçesinde bu durum şu sözlerle ifade edilmektedir: “Bir kişiye izafeten söylenen sözün veya bulunulan davranışın o kişiyi küçük düşürücü nitelikte olup olmadığını tayin ederken, toplumda hâkim olan telakkileri, örf ve adetleri göz önünde bulundurmak gerekir.”⁶⁸ Klasik Hanefi fıkhında da örfün bu noktada belirleyici olduğu yukarıda ifade edilmişti.

Mülga 765 sayılı Ceza Kanunu’nda ise hakaret ve sövme suçlarının iki ayrı suç olarak ele alındığı görülmektedir. Burada hakaret suçu, “bir şahıs hakkında bir maddede-i mahsûsa tayin ve isnadıyla halkın hakaret ve husumetine maruz kılacak yahut namus ve haysiyetine dokunacak bir fiil isnat etmek” şeklinde tanımlanmaktadır. (Mülga TCK md. 480) Sövme suçu ise “her ne suretle olursa olsun bir kimse- nin namus veya şöhret veya vakar ve haysiyetine taarruz eylemek” şeklinde tarif edilmiştir. (Mülga TCK md. 482) Mülga kanunda isnat ve sövme bir suçun seçimlik hareketleri olarak değil, iki ayrı suç olarak ele alınmıştır. İki suç arasındaki ayrım ise herhangi bir maddede-i mahsûsa tayini ile belirlenmiştir. Bu türden bir tayin ile isnadın olmadığı ve sadece kişinin haysiyetine taarruz niteliği taşıyan sözler, sövme kapsamında değerlendirilmiştir. Hakaret suçu için öngörülen ceza ise sövme suçuna nispetle daha ağır tutulmuştur. Bunun sebebi, hakaret suçunun sadece haysiyete yönelik bir taarruz olmayıp kişiye belli bir fiil isnadını da içermesi olabilir. Osmanlı pozitif hukukuyla kıyaslandığında mülga 765 sayılı Kanun’un benzer özellikler taşıdığı görülecektir. Her iki kanun da şerefe yönelik suçları, muayyen bir fiil isnadı olup olmaması açısından değerlendirmiş, hatta bunu ifade etmek için aynı terimi (maddede-i mahsûsa) kullanmıştır.⁶⁹

⁶⁷ Yerganyan, *Ķânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/251.

⁶⁸ Koca - Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 431; Köken, “Şerefe Karşı Suçlar”, 284.

⁶⁹ Bazı çalışmalarda sövme suçunun şerefe karşı suçların basit ve temel şekli olduğu, somut fiil veya olgu isnadının ise suçun nitelikli hâli olduğu, mülga 765 sayılı Kanun da buna uygun olarak düzenlendiği ifade edilmektedir. Tatar, *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)*, 38, 44.

Günümüzde yapılan bazı çalışmalarda, 1858 Osmanlı Ceza Kanunnâmesi 214. maddesinde geçen ve İtalyan Ceza Kanunu esas alınarak yapılan Cumhuriyet Dönemi kanunlarında da yer verilen mâtde-i mahsûsa tabirinin muğlak bir ibare olduğu, bu tabirin zorlama yorum ve teviller ile *belirli bir fiil* şeklinde anlaşıldığı, İtalyan Ceza Kanununda ise isnat edilen şeyi nitelemek için “muayyen bir fiil/olgu” (*fatto determinato*) ifadesinin kullanıldığı belirtilmektedir. Hatta 1858 Osmanlı Ceza Kanunnâmesi’nin taslak olarak kullanıldığı Fransız Ceza Kanunu’nda da isnat edilen şeyin “müşahhas fiil” (*fait précis*) şeklinde kullanıldığı ifade edilmektedir. Tüm bunlardan hareketle de 1858 yılına dayanan yanlış bir tercüme faaliyetinin uzun yıllar Türk hukuk sisteminde bir muğlaklığa yol açtığı iddia edilmektedir.⁷⁰

Konuya daha dikkatli bakıldığında, bu iddiaların isabetli olmadığı görülecektir. Söz konusu iddianın isabetsiz olmasının ilk nedeni, 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi’nin doğrudan Fransız Kanunu’ndan tercüme yoluyla alındığı ön kabulüne dayanıyor olmasıdır. Günümüzde konu ile ilgili yapılan detaylı çalışmalar, 1858 Ceza Kanunnâmesi’nin doğrudan Fransa’dan alınmadığını, Fransız Ceza Kanunu taslağı üzerine Osmanlı hukukçularınca yeniden inşa edildiğini göstermektedir.⁷¹ İkinci neden, ilgili çalışmada 1858 Ceza Kanunnâmesi’nin şerefe karşı suçları düzenleyen maddesinin 1911 ve 1914 tarihinde yaşadığı değişimlerin ve bunlar üzerine Osmanlı hukukçularının yaptıkları şerhlerin dikkate alınmamasıdır. Yukarıda ele alındığı üzere mâtde-i mahsûsa tabiri, kanunda yapılan değişikliklerle daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Kanun şârihlerinin de bu konu üzerinde durması, mâtde-i mahsûsa tabirinden kastedilenin, dönemin hukuk bilimcileri tarafından bilindiğini göstermektedir.

Fransız Kanunu’nda yer aldığı şekliyle “müşahhas/özel bir fiil” ibaresi yerine mâtde-i mahsûsa tabirinin kullanımının hatalı bir tercüme değil, bilinçli bir tercih olduğu söylenebilir. Bu tabirin kullanım sebebi ise 1911 yılında yapılan tadil metninde, zem ve kadh suçlarının tarifinde kendini göstermektedir. Burada zem suçunun tarifinde, “bir cürm-i mahsûs tayiniyle veyahut cürm teşkil etmeyecek bir mâtde-i mahsûsa beyanı” ifadesi, kadh suçunun tarifinde ise “bir mâtde-i mahsûsa tayin etmeksizin” ifadesi yer almaktadır. Cürm-i mahsûs teriminden kastedilen, isnat edilen şeyin kanunda düzenlenmiş bir suç olmasıdır. Mâtde-i mahsûsa tabirinden kastedilen ise kanunen suç olmayan, lakin insanlar arasında kötülünen ve ayıplanan bir unsurun isnat edilmesidir.⁷² Yani mâtde kelimesinden kastedilen, cürm dışında kalan fiillerdir. Mahsûsa tabiri ise özel, muayyen, belirlenmiş anlamında kullanılmaktadır. Kanunda zem suçunun oluşabilmesi için cürm-i mahsûs veya mâtde-i mahsûsanın beyan edilmesi şart koşulmuştur. Kadh suçunda ise bir

⁷⁰ Tatar, *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)*, 44-50.

⁷¹ Mehmet Âkif Aydın, “Ceza”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/482; Gayretli, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kanunlaştırma Çalışmaları*, 230-231.

⁷² Boşgezenyan, *Ķânûn-ı Cezânîñ Mevâdd-ı Ķâime ve Mu’addesi ĦaĶkıñda TeşriĦ ve TenĶit*, 215.

cürm veya mâdde isnat edilmekle birlikte bunların hususen zikredilmemiş olması şart koşulmaktadır. Buradan da anlaşılacaktır ki “mahsûsa” tabirinden kastedilen, isnat edilen şeyin detaylarıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi dönemin kanun şerhlerinde de “mahsûsa” tabiri, isnat edilen suçun kişi, yer ve zaman bilgisi paylaşılarak detaylandırılması şeklinde ifade edilmiştir. Lakin Cumhuriyet Dönemi’nde yapılan ceza kanununda hakaret suçu “bir mâdde-i mahsûsa tayin ve isnadıyla” şeklinde tarif edildiğinden kadhın, hakaret suçu çerçevesine dahil edilmediği anlaşılmaktadır. (Mülga TCK md. 480) Aynı kanunda sövme suçunun tanımında ise kadh suçunun tanımına yer verilmiştir.⁷³ (Mülga TCK md. 482) 5237 sayılı yeni Ceza Kanunu’nda da bu sistemin devam ettirildiği görülmektedir. Sadece zamanla Osmanlı hukuk birikimi tamamen göz ardı edildiğinden mâdde-i mahsûsa gibi tabirler muğlak hâle gelmiş, bunun sonucunda günümüz Türkçesine daha uygun ve anlaşılır bir tabir olarak somut bir fiil/olgu isnadı ifadesi kullanılmıştır.

Bugünkü Türk pozitif hukuku ile Osmanlı pozitif hukuku arasındaki temel farklardan biri de 5237 sayılı TCK’de hakaret suçunun seçimlilik hareketlerinin tamamı için tek bir ceza (üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası) öngörmekteyken⁷⁴ 1858 Ceza Kanunnâmesi’nde zem, kadh ve tahkir suçları için ayrı ayrı cezalar öngörülmüştür.⁷⁵ Ayrıca Osmanlı pozitif hukukunda tahkir suçunun sadece huzurda işlenebileceği kabul edilmektedir.⁷⁶ Bugün Türk pozitif hukukunda ise tahkir türü suçları da kapsayan sövme suçlarının gıyapta işlenebileceği kabul edilmektedir.⁷⁷

Türk pozitif hukukunda hakaret suçunun mağduru muhatap olarak sesli, yazılı veya bugünün imkânlarıyla görüntülü bir ileti aracılığıyla işlenmesi hâlinde suçun huzurda işlendiği kabul edilmektedir. (TCK md.125/2)⁷⁸ Osmanlı pozitif hukukun-

⁷³ Mülga TCK 765 md. 482’de sövme suçunun tarifi şu şekilde yapılmaktadır: “...her ne suretle olursa olsun bir kimsenin namus veya şöret veya vakar ve haysiyetine taarruz eylerse”. 1911 yılında yapılan değişiklikle birlikte Osmanlı Ceza Kanunnâmesi 214. maddesinde yer alan kadhın tarifi ise şöyledir: “her ne suretle olursa olsun bir kimsenin namus veya şöret veya haysiyetine taarruzla”.

⁷⁴ Koca - Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 424.

⁷⁵ Kanunda değişiklik yapılmamış hâli sadece kadh ve tahkir suçlarını kapsayacak şekilde düzenlenmiş ve tek bir ceza öngörülmüştür. Buna göre, yirmi dört saatten bir aya kadar hapis veya buna bedel yarım mecdiye altınından üç mecdiye altınına kadar para cezası uygulanmıştır. 1911 yılında Kanunnâme’de yapılan tadil ile zemmin cezası, iki aydan bir seneye kadar hapis; kadhın on beş günden altı aya kadar hapis veya buna mukabil on beş lira ile elli lira arası para cezası; tahkirin ise için yirmi dört saatten bir aya kadar hapis veya buna mukabil beş liraya kadar nakdi para cezası olarak belirlenmiştir. Yerganyan, *Ķânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/237, 240; Boşgezenyan, *Ķânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Ķâime ve Mu’addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 211-213. 1914 yılında yapılan değişiklikle ise suç mâdde-i mahsûsa (olgu) isnadı ve namusa taarruz (sövme) şeklinde taksim edildiğinden isnad için üç aydan otuz aya kadar hapis ve beş ile yüz lira arası para cezası, sövme için ise bir aya kadar hapis ve onbeş liraya kadar para cezası öngörülmüştür. Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, 196-197.

⁷⁶ Yerganyan, *Ķânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/252; Boşgezenyan, *Ķânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Ķâime ve Mu’addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 221.

⁷⁷ Koca - Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 437.

⁷⁸ Koca - Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 424; Aydın, “Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu”, 893; Doğan, “Hakaret Suçu ve AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğünün Sınırları”, 203.

da da zem ve kadh suçunun yazı, resim, karikatür, doğrudan kişiye gönderilen mektup, kartpostal vasıtasıyla veya çeşitli matbu basın-yayın organları aracılığıyla işlenebileceği kabul edilmiştir.⁷⁹ Ayrıca her iki hukuk sisteminde de sövme ve tahkir suçlarının sadece sözlü olarak değil, çeşitli işaret ve hareketlerle de işlenebileceği kabul edilmektedir.⁸⁰ Yine her iki hukuk sisteminde suçun oluşabilmesi için mağdurun ismen zikredilmesi şart görülmemiştir. Türk pozitif hukukunda isnadın niteliğinden veya kullanılan ifadelerden mağdurun kimliği *duraksama* olmaksızın anlaşılabilirse, suçun gerçekleştiği kabul edilmektedir. (TCK md. 126) Osmanlı pozitif hukukunda da doğrudan isim zikredilmese bile mağdurun *tereddüde* mahal bırakmayacak şekilde tarif edilmesi veya açıkça ima edilmesi durumunda zem, kadh ve tahkir suçlarının gerçekleştiği kabul edilmektedir.⁸¹

Türk pozitif hukukunda hakaret suçunun nitelikli hâllerine de yer verilmiştir. Buna göre kamu görevlisine icra ettiği görev sebebiyle hakaret (TCK md.125/3-a); kişiye dinî, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamasından, değiştirmesinden, yaymaya çalışmasından, mensup olduğu dinin emir ve yasaklarına uygun davranmasından dolayı hakaret (TCK md.125/3-b); kişinin mensup olduğu dine göre kutsal sayılan değerlerden bahisle hakaret (TCK md.125/3-c) suçun nitelikli hâlleri olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde nitelikli hâllerin gerçekleşmesi durumunda ise ceza artırımına gidilmemiş, alt sınırın bir yıldan az olamayacağı kararlaştırılmıştır. Hakaret suçunun bir diğer nitelikli hâli ise suçun alenen işlenmesidir. Bu durumda cezanın altında bir oranında arttırılacağı kabul edilmiştir. (TCK md.125/4)

Son dönem Osmanlı pozitif hukukunda ise kamu görevlisine yönelik hakaret suçlarına yer verilmiş, lakin bu 214. maddede bahsedilen suçların nitelikli hâli olarak değil, ayrı bir kanun maddesinde ele alınmıştır. Mezkûr Kanunnâme'nin 113. maddesinde memurların görevlerini icra ettikleri sırada veya kişilerin icra ettikleri kamu görevi sebebiyle namuslarına yönelik saldırı ile hakaret edenler için bir ile üç mecidiye arası para cezası öngörülmüştür. Bu hakaretin belli rütbedeki memurlara yönelik gerçekleşmesi durumunda ise bir haftadan bir aya kadar hapis cezası öngörülmüştür.⁸² 1911 yılında yapılan değişiklikte bu madde büyük oranda aynı kalmış, sadece memura hakaret suçuna para cezası ile birlikte bir haftadan üç aya kadar hapis cezası getirilerek seçimlik ceza öngörülmüştür. Yüksek rütbedeki belli kamu görevlilerine hakaretin cezası için öngörülen hapis cezasının ise alt sınırı bir hafta-

⁷⁹ Yerganyan, *Ķânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/234-236.

⁸⁰ Yerganyan, *Ķânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/237; Boşgezenyan, *Ķânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu'addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 213; Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, 197; Koca - Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 434; Doğan, "Hakaret Suçu ve AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğünün Sınırları", 203; Aydın, "Türk Ceza Kanunu'nda Hakaret Suçu", 889.

⁸¹ Yerganyan, *Ķânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/237; Boşgezenyan, *Ķânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu'addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 220.

⁸² *Cezâ Ķânunnâme-i Humâyûnu*, 45.

dan on beş güne, üst sınırı bir aydan altı aya çıkarılmıştır.⁸³ 1914 yılında yapılan değişiklikte ise suçun kamu görevlilerine yönelik işlenmesi günümüz Türk pozitif hukukunda olduğu gibi hakaret suçunun nitelikli hâli olarak kabul edilmiştir. (md. 393, 395)⁸⁴

1911 yılında yapılan değişiklikte aleniyet, zem ve kadh suçlarının gerçekleştiği dört maddenin ortak noktası olarak kabul edilmektedir.⁸⁵ Lakin burada ihtilat ve aleniyet ayırımına gidilmemekte, hakaret suçunu oluşturan düşünce aşamasının üçüncü şahıslara ulaşması aleniyet için yeterli görülmektedir. Modern Türk hukukunda ise aleniyet ve ihtilat birbirinden ayrı ele alınmakta, ihtilat, gıyaben gerçekleşen suçlarda fail ve mağdur hariç en az üç kişinin duruma muttali olmasını ifade etmektedir. Aleniyet ise hakaret suçunun herkesin ulaşabileceği bir şekilde işlenmesini ifade etmektedir. Osmanlı pozitif hukukunda zem ve kadh suçunu oluşturan fiil veya sözlerin mağdura, suçun gıyapta işlenmesi hâlinde ise mağdurla birlikte birkaç kişiye ulaşmış olması suçun oluşumu için yeterli görülmüştür. Lakin bugünkü Türk pozitif hukukunda bu durum ihtilat kapsamında değerlendirilmiş ve suçun basit hâli olarak kabul edilmiştir. Hakaret suçunu oluşturan söz, fiil veya iletilerin, umumun muttali olabileceği yerlerde işlenmesini ise suçun nitelikli hâli olarak sayıldığı görülmektedir. Aleniyette insanların fiile muttali olmaları şart olmayıp önemli olan fiilin görülebilir ve işitilebilir olmasıdır. İhtilatta ise gıyapta işlenen suçun en az üç kişiye ulaşması gereklidir.⁸⁶

Türk pozitif hukukunda hakaret suçunun kişinin yüzüne karşı veya hakarete muttali olabileceği bir durumda işlenmesi hâlinde huzurda işlendiği, aksi durumda ise gıyapta işlendiği kabul edilmektedir. Bu ikisi arasındaki fark ise isnadın veya sövmenin gıyapta işlenmesi hâlinde suçun oluşabilmesi için birtakım ek şartların aranmasıdır. Hakarete suçun oluşumu, düşünce açıklamasının mağdura veya üçüncü kişilere ulaşmasına bağlıdır. Bu sebeple günlüğe not tutma, kendi kendine konuşma gibi eylemler hakaret suçunu oluşturmamaktadır.⁸⁷ Huzurda işlenen suçlarda açıklamanın mağdura veya üçüncü kişilere ulaştığı açıktır. Fakat gıyapta gerçekleşmesi durumunda mağdur veya üçüncü şahıslar, düşünce açıklamasına muttali olmayabilmektedirler. Bu sebeple Türk pozitif hukukunda mağdurun gıyabında hakaretin cezalandırılabilmesi için fiilin en az üç kişiyle ihtilat ederek işlenmesi gerekmektedir. (TCK md.125/1) Mülga 765 sayılı Kanun'da ise suçlarının oluşumu için huzurda veya gıyapta işlenmesi ele alınmaksızın ikiden çok kişiyle ihtilat etmiş olması şart koşulmuştur. (Mülga TCK md. 480, 482) Osmanlı pozitif hukukunda da gıyaben gerçekleşen zem ve kadh suçlarında suçun oluşabilmesi için birçok kişiyle

⁸³ Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu'addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 119.

⁸⁴ Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, 196-197;

⁸⁵ Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu'addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 217.

⁸⁶ Köken, "Şerefe Karşı Suçlar", 296.

⁸⁷ Koca - Üzülmez, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 435.

ihtilat edilerek işlenmesi gerektiği kabul edilmektedir. Bunun sayısı TCK'de en az üç kişi ile sınırlandırılmışken 1858 Ceza Kanunnâmesi'nde herhangi bir sayı belirtilmemiş, "birçok kişi" veya "birçok eşhas" ifadesi kullanılmıştır.⁸⁸ Kanunda tam bir sayı zikredilmemesi, ihtilatta mahkemenin somut olaya göre taktirde bulunabileceği şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁹ Tahkir suçlarının ise gıyapta gerçekleşmeyeceği kabul edilmektedir.⁹⁰ Osmanlı pozitif hukukunda tahkir suçunun cezalandırılması ile korunan hukuki değer kişinin iç şerefidir. Tahkir suçunun gıyapta gerçekleşmeyeceğinin kabulü, bu şekilde gerçekleşen bir düşünce açıklaması ile iç şerefin zedelemeyeceği düşüncesinden hareketle ortaya çıkmış olabilir. Lakin Türk pozitif hukukunda hakaret suçunun her iki seçimlik hareketinin de gıyapta gerçekleşebileceği kabul edilmiştir.⁹¹

Türk pozitif hukukunda hakaret suçu için öngörülen cezai sorumluluğun haksız tahrik hâllerinde kalkacağı kabul edilmektedir. Türk Ceza Kanunu'nda genel haksız tahrik hâlleri düzenlenmekteyken (TCK md.29) hakaret suçu için üç özel haksız tahrik hâline yer verilmiştir. (TCK md.129) Bunlardan ilki, "hakaret suçunun haksız bir fiile tepki olarak işlenmesidir." Suç teşkil etsin veya etmesin haksız bir fiile maruz kalan kişinin tepkisel olarak hakaret suçunu işlemesi hâlinde cezanın üçte bir oranında azaltılabileceği veya tamamen kaldırılabilmesi kabul edilmektedir. (TCK md.129/1) Bu hükmün uygulanması ise hakaretin haksız fiilin failine yönelik işlenmesi, hakaret suçunu irtikap eden failin bizzat kendisinin haksız fiile maruz kalmış olması ve haksız fiilin kendi üzerindeki etkisinin devam ediyor olmasına bağlıdır.⁹² İkinci özel haksız tahrik türü ise "hakaretin kasten yaralamaya tepki olarak işlenmesidir." Şahsın, maruz kaldığı yaralama fiilinin etkisiyle mutadın dışında hareket edebileceği kabul edilmiş ve bu bir mazeret sebebi sayılmıştır. Bu durumda da haksız tahrikin cezai sorumluluğa etki etmesi için hakaretin kasten yaralamaya yönelik tepkinin devam ettiği bir anda işlenmesi gerekmektedir. Kasten yaralamanın haksız tahrik olarak kabul edildiği durumlarda da hakaret suçuna herhangi bir ceza verilmemektedir. (TCK md.129/2)⁹³ Üçüncü özel haksız tahrik ise karşılıklı hakarettir. Burada tarafların karşılıklı olarak çeşitli tertiplerde somut olgu isnadı veya sövme fiillerini irtikap etmiş olmaları gerekmektedir. Burada ilk hakarete maruz kalan kişinin yine hakaretle karşılık vermesi, uğradığı hakaretin etkisinde kal-

⁸⁸ Mülga 765 sayılı Kanun'da bu sayının en az iki kişi olması gerektiği kabul edilmiştir. (Mülga TCK md. 480, 482)

⁸⁹ Yerganyan, *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/255; Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu'addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 221.

⁹⁰ Boşgezenyan, *Kânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Kâime ve Mu'addelesi Hakkında Teşrih ve Tenkît*, 221.

⁹¹ Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 437.

⁹² Aydın, "Türk Ceza Kanunu'nda Hakaret Suçu", 909; Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 453; Tatar, *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)*, 246.

⁹³ Aydın, "Türk Ceza Kanunu'nda Hakaret Suçu", 909; Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 454; Tatar, *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)*, 253-255; Köken, "Şerefe Karşı Suçlar", 302-303.

ması sebebiyle kusurluluğu azaltan bir sebep olarak görülmektedir. İlk hakaretin faili ise bu fiiline karşılık hakarete maruz kalarak suçun mağduru konumuna düştüğünden, gereken karşılığı aldığı düşünülmektedir. İlk iki haksız tahrikin aksine kişinin belirli bir dereceye kadar yakınlarına yönelik hakarete karşılık hakaret suçunu irtikap etmesi, haksız tahrik hükümlerinin uygulanmasına engel görülmemiştir. Karşılıklı hakaretin haksız tahrik kapsamında ceza indirimine uğramasında karşılığın, ilk hakaretin etkisi devam ettiği sürede ve buna tepki olarak gerçekleşmesi gerekmektedir.⁹⁴ Karşılıklı hakaretin haksız tahrik sayıldığı durumlarda ise somut olayın durumuna göre taraflardan biri veya her ikisine verilecek cezanın üçte bire kadar düşürülebileceği veya tamamen kaldırılabilirliği kanunlaştırılmıştır. (TCK md.129/3)

1911 tarihli değişiklikte sadece tahkir türü suçlarda, bugünkü haksız tahrik kapsamına girebilecek bir ceza indirimi söz konusudur. Suçun, karşı tarafın haksız bir fiiline ve hakaretine karşılık işlenmiş olması veya hakarete uğrayan şahsın buna razı olması ceza indirim sebebi sayılmıştır. Bu durumda mahkemenin taraflardan biri veya her ikisinin cezasını üçte birden üçte ikiye kadar veya tamamen ıskat edebileceği kanunlaştırılmıştır.⁹⁵ 1914 tarihli değişiklikte yer alan kanun maddesinde ise ceza indirimi sadece namusa taarruz (sövme) türü suçlar için kabul edilmiştir. (md. 396)⁹⁶ Günümüz uygulamasında kasten yaralamanın ayrı bir haksız tahrik sebebi olarak sayıldığı görülmektedir. Osmanlı pozitif hukukunda ise bunun haksız fiile karşı işlenen hakaret suçu çerçevesinde ele aldığı söylenebilir. Bugünkü uygulamanın farkı, kasten yaralamaya karşılık işlenen hakaret suçunda her hâlükârda cezanın düşürülmesi gerektiğidir. Gerek Osmanlı pozitif hukukunda gerekse Türk pozitif hukukunda kabul edilen diğer iki özel haksız tahrik sebeplerinde ise hâkimin cezayı tamamen düşürme yetkisi yanında cezada belli bir indirimde gitme yetkisi de mevcuttur. Klasik Hanefî fihhinde da karşılıklı hakaret suç sayılmamakta, hatta dinen doğru olmasa da hukuki anlamda mağdurun hakarete hakaretle karşılık verebileceği belirtilmektedir.⁹⁷ Günümüz Türk pozitif hukuku ile 1911 tarihindeki kanun arasındaki bir diğer fark ise mağdurun tahkire razı olması ve faili affetmesinin de cezai sorumluluğa etki etmesidir. Bu husus 1914 tarihinde yapılan değişiklikte birlikte Osmanlı pozitif hukukunda da yürürlükten kalkmıştır.⁹⁸ Günümüzde şeref ve haysiyet gibi değerlerin başkaları tarafından dokunabilir kılınması anlamında rızanın hukuka aykırı olacağı ve geçerli olmayacağı belirtilmektedir.⁹⁹

⁹⁴ Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 455-456; Tatar, *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)*, 258-259.

⁹⁵ Yerganyan, *Ķânûn-ı Cezâ Dersleri*, 1/237; Boşgezenyan, *Ķânûn-ı Cezânın Mevâdd-ı Ķâime ve Mu'addelesi Ħakkında Teşrih ve Tenkît*, 221-222.

⁹⁶ Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, 196-197.

⁹⁷ Haskefi, *ed-Dürü'l-muhtâr*, 669.

⁹⁸ Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, 197.

⁹⁹ Tatar, *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)*, 214-215.

SONUÇ

Hakaret suçları ve bu suçlar için öngörülen yaptırımlar, manevi varlığı korumayı amaçlamaktadır. Klasik Hanefî fıkhi, kazuistik metotla yazıldığından hakaret suçları ve bu suçlara yönelik cezaları bugünkü kanun sistematiğine göre ele almamıştır. Lakin bu, Hanefî fikhinin ve uygulama alanı bulduğu klasik dönem Osmanlı uygulamasının şahsın manevi varlığını koruyamadığı anlamına gelmemektedir. Bugün gerek somut fiil isnadı gerekse sövme şeklinde gerçekleşen suç türlerine yönelik fıkıh ve Osmanlı fetva literatüründe çeşitli yaptırımlar bulunmaktadır. Lakin bu suçlar ta'zir gerektirdiği için hâkimin yetkisine bırakılmış, somut olaya göre kadı veya müftüler çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Dolayısıyla fıkıh literatüründe insanın şeref ve haysiyetini korumaya yönelik sağlam bir birikimin olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti, modernizmin etkisiyle ve sorunlarına çözüm üretebilmek adına Tanzimat Dönemi'nde birçok alanda yenilikler ve değişiklikler yapmayı kararlaştırdığında, hukuk alanında da kanunlaştırma faaliyetlerine başlamıştır. Bu dönemde Batı'da ortaya çıkan kanun mantığına uyum sağlamaya gayret edilmekle birlikte klasik dönem Osmanlı hukukuna kaynaklık eden Hanefî fikhine da mutabık kalmaya çalışılmıştır. Örneğin 1274/1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunnâmesi üzerine şerhleri bulunan iki gayrimüslim Osmanlı hukukçusu, şerhlerinde klasik fetva kaynaklarına atıflar yapmışlardır. Bu, mezkûr Kanunnâme'nin fıkıhtan bir kopuş olmadığını ve fikhî anlamda meşru bir faaliyet olduğunu gösterme çabası olarak görülebilir. Hakaret suçlarının fıkıhta ta'zir cezası gerektiren suçlar başlığında ele alınması ve fikhî açıdan bu tür suçların kamu otoritesinin yetki alanına bırakılması, bu dönemde yapılan bazı ceza kanunlarının meşruiyetini sağlamıştır. Lakin her ne kadar yapılan kanunlar klasik Hanefî fikhine muvafık olsa da fikhî birikimin kaynak olarak kullanımının süreç içerisinde gittikçe azaldığı gözlemlenmiştir. Bu sürecin sonunda ise fıkıh tamamen terk edilerek seküler bir ceza hukuku benimsenmiştir.

1274/1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi, Osmanlı'nın yıkılmasına kadar yürürlükte kalmakla birlikte birçok değişikliğe uğramıştır. Kanun her ne kadar Osmanlı'nın yıkılışı ile birlikte ilga edilmiş olsa da Cumhuriyet Dönemi ceza kanunlarında bu Kanunnâme'nin izlerini görmek mümkündür. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk ceza kanunu olan 765 sayılı Kanun'da, 1274/1858 Osmanlı Ceza Kanunnâmesi'nin izlerine rastlamak, 765 sayılı Kanun'un doğrudan İtalyan Ceza Kanunu'nun bir tercümesi olmadığını, Osmanlı tecrübesi de dikkate alınarak hazırlandığını göstermektedir. Nitekim çalışma neticesinde, hakaret suçu özelinde bugünkü kanunun temellerinin büyük oranda Osmanlı pozitif hukukuna dayandığı sonucuna varılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde dahi bu suç ile ilgili birçok terimin Osmanlı'da yaşanan kanunlaştırma faaliyetleriyle hukuk dilimize girdiği görülmüştür. Tüm bunlar,

Tanzimat ve sonrası dönemde yaşananların Türk hukuk tarihi için büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu sebeple dönemin çeşitli yayınlarını, hukuk alanındaki çalışmalarını da dikkate almak gerekmektedir. Çalışmada, özellikle Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış bu birikimin ve bu birikimin öncülü klasik Hanefî fikhının günümüz için önemli bir kaynak olduğu gözlemlenmiştir. Zira zamanla terimler ve kanun yapımında takip edilen sistemler değişse dahi, suçun oluşumunda örfün dikkate alınması, ceza ile kişinin manevî varlığının korunması gibi unsurlar aynı kalmıştır. Önemli olan nokta ise bugün, Hanefî fikhî ve Osmanlı hukuk birikiminin göz ardı edilmemesi ve bu birikimden istifade edilmesidir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Efendi, Yenişehirli. *Behcetü'l-fetâvâ*. nşr. Süleyman Kaya - Betül Algın - Zeynep Trabzonlu - Asuman Erkan. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Ahmet Lütfi. *Ķânûn-ı Cedîd (Mirâ't-ı 'Adâlet İçerisinde)*. İstanbul: Matbaa-i Nişân Berberyan, 1304.
- Akgündüz, Ahmet. *Cezâ Ķânûnnâme-i Humâyûnu (Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı İçerisinde)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986.
- Aktan, Hamza. "Kazf". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/148-149. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ali Efendi, Şeyhülislam Çatalcalı. *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları*. Ed. H. Necati Demirtaş. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2011.
- Aydın, Devrim. "Türk Ceza Kanunu'nda Hakaret Suçu". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19/2 (2013), 879-918.
- Aydın, Fuat. "Nâmûs". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32/381-382. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Batılılaşma". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 5/162-167. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Ceza". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7/478-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aynî, Bedreddin. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Başoğlu, Tuncay. "Ta'zir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40/198-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstîlâhât-ı Fıkhiyye Ķâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2013.

- Boşgezenyan, Artin. *Ķānûn-ı Cezânîñ Mevâdd-ı Ķāime ve Mu'addelesi ĦaĶķında TeşriĦ ve TenĶit*. İstanbul: Matbaa-ı Āmire, 1327.
- Boynukalın, Mehmet. "Sövme". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 37/397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebubekr er-Râzî. *ŞerĦu muĦtaşari't-Ṭahâvî*. thk. İsmetullah Muhammed. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Cezâ Ķānûnnâme-i Humâyûnu*. nşr. Hüseyin Hamid Bey. İstanbul: Matbaa-ı Osmâniye, 1300.
- Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. *Mecma'u'l-enĦur fi şerĦi Mülteķa'l-ebĦur*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, t.y.
- Demirtaş, H. Necati. *Fetvaları ile Şeyhülislam Ebüssu'ud Efendi*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2016.
- DoĦan, Recep. "Hakaret Suçu ve AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğünün Sınırları". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. 17 (2021), 191-239.
- Erturhan, Sabri. *İslâm Ceza Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020.
- Feyzullah Efendi, Şeyhülislam. *Fetâvâ-yı Feyziye*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Gayretli, Mehmet. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2015.
- Halıcı, Şaduman. "Osmanlı Basımına Yansıyan Şekliyle 1914 Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Ermeniler". *Tarih Dergisi*. 62 (2015), 127-180.
- Haskefi, Alâüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed. *ed-Dürri'l-muĦtâr şerhu Tenviri'l-ebşâr*. thk. Abdulmünim Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî. *el-'Uķüdü'd-dürriyye fi tenĶihi'l-Fetâva'l-Ħâmiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, t.y.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-BaĦrü'r-râ'ik şerĦu Kenzi'd-deķâ'ik (Tûri'nin Tekmile'si ve MinĦatü'l-Ħâliķ ile Birlikte)*. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.y.
- İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin. *FetĦu'l-ķadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1970.
- İbnü's-Şihne, Lisânüddin. *Lisânü'l-Ħükkâm fi ma'rifeti'l-aĦkâm*. Kahire: el-Bâbî el-Halebî, 1973.
- İpşirli, Mehmet. "Çatalcalı Ali Efendi". 8/234-235. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 9. Basım, 2014.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâi' u's-şanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Koca, Mahmut - Üzülmöz, İlhan. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2013.
- Koç, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Köken, Enes. "Şerefe Karşı Suçlar". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. 6 (2016), 281-309.
- Kubbealtı Lugati. Erişim 10 Ağustos 2021. <http://lugatim.com>
- Kudûrî, Ebül-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *et-Tecrîd*. Thk. Muhammed Ahmed Sirâc - ve Ali Cuma Muhammed. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 2006.
- Mehmed Reşâd. *Mi'yâr-ı Cezâ: Kânûn-ı Cezâ Şerhi*. İstanbul: Dâru't-Tıbbâti'l-Âmire, 1303.
- Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmuz. *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Ğureri'l-aşkâm*. 2 Cilt. Dâr-u İhyai'l-Kütübi'l-Arabî, t.y.
- Sami Bey. *Mirât-ı Kânûn-ı Cezâ: Kânûn-ı Cezâ Şerhi*. Dersaadet: Matbaa-i Kütübhan-e-i Cihan, 2. Basım, 1324.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993.
- Şentop, Mustafa. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku: Kanunlar-Tadiller-Layihalar-Uygulama*. İstanbul: Yaylacık Matbaası, 2004.
- Tatar, Bülent. *Türk Ceza Hukukunda Hakaret Suçları (Şerefe Karşı Suçlar)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- TDK Sözlükleri, Erişim 10 Ağustos 2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tevfik Tarık. *Yeni Kânûn-ı Cezâ*. Dersaadet: Şems Matbaası, 1329.
- Udeh, Abdülkadir. *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Naşirun, 3. Basım, 2013.
- Yerganyan, Diran. *Kânûn-ı Cezâ Dersleri*. 2 Cilt. Dersaadet: Becidyan Matbaası, 2. Basım, 1326.
- Zeylâî, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-Hakâ'ik Şerhu Kenzi'd-Değâ'ik (Şelebi'nin Hâşiyesiyle Birlikte)*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1896.